

מבוא

עיתוני הילדים: החזית הנוספת

הקדמה

דומה שאין ילד ישראלי שלא גדל על שיר המשחק לפעוטות "מחאיי־מחאי כפיים, ניסע לירושלים". אך ספק אם מישהו יודע מה מקורו ומי חיבר אותו. השיר נכתב במקורו כשיר "עלייה לרגל" מדומיינת, מתרונן וקצבי ונקרא "שיר לתינוקות". הוא נדפס בשער השבועון *דבר לילדים* (י"ד, 47, 24.8.1944), תחת החתימה זרובבל, עין־חרוד. זהו המשורר זרובבל גלעד, שהוריו השתתפו בייסוד עין־חרוד והיה מילדי הקיבוץ הראשונים. שיריו הרבים פורסמו בשבועוני ילדים, לרוב בחתימת שמו הפרטי בלבד (אופק 1985, כרך א', עמ' 148). מן השיר נותר כיום רק הפזמון החוזר.

פרסומו של השיר בשער השבועון (האיור ללא חתימה, ככל הנראה של נחום גוטמן) מעיד על מעמדה החשוב של השירה לילדים באותם ימים; על התייחסותם של המשוררים למבוגרים לכתובה לילדים – מי שחיבר את הימנון הפלמ"ח שנה לפני כן (1943) חיבר גם "שיר לתינוקות"; על טווח הגילים הרחב של השבועון המוביל לילדים באותה תקופה; והבולט מכול – על האידיאולוגיה הציונית שהוחדרה בילדים החל מגיל פעוט.

בספר זה, המבוסס על עבודת דוקטור שהגשתי לאוניברסיטה העברית (2010), בדקתי כיצד נרתמה שירת הילדים, שפורסמה בעיתוני הילדים בעשור שלפני הקמת המדינה 1939-1948, לעיצוב ולחיזוק זהותו הלאומית של הילד הארצישראלי במגמה להכשירו ולפתח את מחויבותו להמשך המפעל הציוני.

תשע השנים בהן עסק מחקר זה, מפרוץ מלחמת העולם השנייה בספטמבר 1939 ועד להכרזת המדינה במאי 1948, שפעו אירועים הרי משמעות למדינה שבדרך: המלחמה

בנאצים, השואה והדאגה לגורל יהודי אירופה, הסכנה לארץ עם התקדמות כוחות רומל על גבול מצרים, התנכלות ערביי ארץ-ישראל, הרחבת היישוב היהודי, המאבק בבריטים, סגירת שערי הארץ, ההעפלה והמפגש עם שארית הפליטה, פעולות המחתרות והקמת תנועת המרי העברית, החלטת האו"ם על חלוקת ארץ ישראל ב-29 בנובמבר 1947, מלחמת העצמאות והקמת המדינה. בכל אלה, בצד המאמץ להפרחת הארץ ולבנייתה לקראת מדינה עצמאית – שותפו גם הילדים, בשיח ובמעש, אף הצעירים שבהם.

בחינוכם ובהכשרתם של ילדי הארץ לקחת חלק במפעל הצינוני של יישוב הארץ בהווה ובעתיד – הן במסגרות החינוך הפורמאלי ולא פחות מכך בחינוך הבלתי פורמאלי – ניתן לראות "חזית" נוספת במאמץ לעיצוב פניה של המדינה המתהווה.

"ילד בא לחתום על דבר לילדים" – עיתוני הילדים

עיתוני הילדים בעברית שהופיעו בארץ בתקופת היישוב היו לוויינים של עיתוני הארגונים והמפלגות למבוגרים וייצגו את השקפותיהם הפוליטיות. הראשון והמרכזי שבהם היה *דבר לילדים*, שהופיע כמוסף בעיתון *דבר* אחת לחודש בין השנים 1931-1936 ולאחר מכן כשבועון נפרד במשך ארבעים ושמונה שנים. עיתון האם היה *דבר*, ביטאונה של הסתדרות העובדים הכללית, שייצג את ארץ ישראל העובדת, זו של הציונות הסוציאליסטית. עורכו היה יצחק יציב. לקביעת אופיו של השבועון תרמו רבות הצייר והסופר נחום גוטמן והמשוררת לאה גולדברג, שהשתתפה בו בשנים 1936-1942 ומילאה לעתים את מקומו של העורך (עורכת משנה נוספת הייתה ברכה חבס). את הטון לעיתון נתנו סופרי התקופה, ותיקים וחדשים, ביניהם ח.ג. ביאליק, שאול טשרניחובסקי, שמשון מלצר, ש"י עגנון, אשר ברש, יעקב פיכמן, אברהם רגלסון, יעקב כהן, זלמן שניאור, זרובבל גלעד, אברהם ברוידס, אלה אמיתן (וילנסקי), נתן אלתרמן, לאה גולדברג, נחום גוטמן, רפאל ספורטה, מיכאל דשא, אנדה עמיר, אהרון זאב, מרים ילן שטקליס, לוי קיפניס, פניה ברגשטיין, אליעזר שמאלי ועוד. שבועוני הילדים הנוספים שנוסדו אחריו היו *הבוקר לילדים* (אוגוסט 1943) לוויין של *הבוקר*, ביטאונם של הציונים הכלליים, בעריכת יעקב חורגין. הקו האידיאולוגי של השבועון היה ברוח הציונות האזרחית-לאומית. מלחמת העולם והמאבק לעצמאות תפסו בו מקום נכבד, במדורי החדשות והפובליציסטיקה וכן בשירים ובסיפורים. סופרי הבית היו שמואל בס, דב זינגר, יעקב חורגין, יעקב ליכטמן, אהרון מירסקי, שלמה סקולסקי, יעקב רימון, פנינה הילפרין, ישראל דושמן, שרה גלזומן.

אחריו הופיע משמר לילדים (ספטמבר 1945) של עיתון האם משמר (מ־1948 על המשמר), ביטאונה של תנועת השומר הצעיר (ואחר־כך מפ"ם). העורך הראשון היה מרדכי אמיתי ועזר על ידו המשורר רפאל אליעז. הקו של השבועון, כפי שהכריזו העורכים, היה הומאני, שמאלי, ציוני־סוציאליסטי. פרסמו בו בין השאר אברהם שלונסקי, לאה גולדברג, רפאל אליעז, מרים רות, חיה קאופמן, עמנואל הרוסי, יפה קרינקין.

הצופה לילדים (פברואר 1947) יצא מבית הצופה של תנועת המזרחי, בעל קו יהודי ולאומי. עם הכותבים נמנו ישראל דושמן, אברהם ברוידס, יעקב רימון, אפרים די־זהב, חמדה אורבך, חיים חמיאל, שלמה סקולסקי, יעקב דוד קמזון, שרה גלזמן ועוד. עיתוני הילדים שיתפו את קוראיהם הצעירים במתרחש, דיווחו־סיפורי־הסבירו־קישרו־כיוונו והעשירו במדוריהם השונים בנושאי מוזיקה, טבע, מדע, אמנות, היסטוריה ועוד. "עלה על כולם תחום הספרות והשירה. ב'דבר לילדים' התפרסמו שירים וסיפורים מקוריים, שירת יידיש מתורגמת וסיפורי אגדות ומעשיות מתורגמות מרחבי העולם" (לביא, 2015, עמ' 47). בצד עיצוב וחיזוק זהות לאומית־ציונית בקרב הדור הצעיר ביקשו העיתונים לבסס ספרות ילדים עברית הנכתבת בארץ ישראל כחלק מתרבות הלאום. לשתי משימות אלה נרתמו סופרי התקופה ומשורריה. היצירות שחיברו היו ספוגות אהבת הארץ, זו שראו בה ארץ מולדת במקום ארץ הולדת. הייתה זו ספרות שנכתבה מליבם של יוצריה ומתוך אמונתם בתרומתה למפעל הציוני, הן בהנחת תשתית לספרות ילדים עברית מקורית והן בחינוך הדור הצעיר לערכים הציוניים לאורם חיו.

יצירות שראו אור בעיתוני הילדים, לעתים כסיפורים בהמשכים, הפכו ברבות הימים לספרים קלאסיים הנקראים עד היום. כך הם למשל ספריה של לאה גולדברג: "דב דובוני בן דוביים מצחצה נעליים", "מי בביתן", "בארץ סין", "עלילות מיקי מהו" של שלונסקי, "עלילות לובנגולו מלך זולו" ו"ביאטריצה" של נחום גוטמן. שירים של יוצרים קלאסיים כמו לאה גולדברג, מרים ילן שטקליס, אנדה עמיר, זאב, פניה ברגשטיין, לוין קיפניס, שפורסמו בעיתוני הילדים, קובצו לאחר מכן באסופות של היוצרים ובאנתולוגיות שונות. יוצרים שהפכו לכותבים מופרים לילדים עשו בשבועונים אלה את צעדיהם הראשונים, ביניהם ע. הלל ומאוחר יותר אוריאל אופק, יפרח חביב, דבורה עומר ונוספים.

אחדים מן היוצרים חתמו בשם הפרטי בלבד, כמו אנדה (עמיר), פניה (ברגשטיין), ישראל (דושמן), בנימין (טנא). אלה וילנסקי, ששינתה את שמה לאמיתן, חתמה בשמה הפרטי בלבד על שיריה הראשונים. אחדים חתמו רק בשם משפחתם כמו

ה מ פ ז ר מ ה ר ה ה ר

ונקר: "אתמול בערב
תחבתי למוך הקרב!"

הנה כך הוא המפזר
המפזר מהר הקר!

בלי פקפוק ובלי הסוס
הוא נכנס לאבטובוס,
כי רוצה בעתרים
למגיע למצרים,
ברכבת אתרוגה
החנה בתחנה.

ואומר: "הואילה נא,
אדוני נהג הסוס,

מפשפש הוא בפייסים
ומוצא כס אנגסים.
אבל אי הוא המפזר?
"כל דבר אני שוכח!"

הוא יוצא, דלתו פותח,
אבל אי הוא המפזר?
מפשפש הוא בארנק
ומוצא נגב של דג.

איש אהד הנה בעיר,
כל מינוק אותו הקיר,
זה האיש המפזר,
המפזר מהר הקר.

קם בבקר המפזר
ושואל: "היום - מחר?"
ועל ווג הערדלים
חיש נופל העצלים.
וחושב: "מחר, מאד,
נעלי כל כך צרות!"

הנה זהו המפזר,
המפזר מהר הקר.

8

ועונים לו מסביב:
"הן אפה בתל-אביב!"
הוא סוגר את התלון
ושוכר לו שוב לישון.

הנה זהו המפזר,
המפזר מהר הקר.

את סופו אין איש יודע,
את קצו אין איש מפיר,
בנדאי הוא עוד נוסע,
ונשאר ביו העיר.

בקר, ערב, צהרונים -
לא הגיע, למצרים.

הנה זהו המפזר,
המפזר מהר הקר.

צל פי מרשק
לאה גולדברג

כך ישן הוא שעתים
ופוקם העינים
ומביט: "בבתחלה
הוא בתחנה גדולה.

הוא את התלון פותח,
מפטו קיבו שולח,
ואומר: "הגידו נא
מהו שם התחנה?
הקרוכה שעת-צהרונים?
האגיע למצרים?"
ועונים לו מסביב:
"הן אפה בתל-אביב!"

הנה כך הוא המפזר,
המפזר מהר הקר.

שוב ישן הוא שעתים
שוב פוקם העינים,
ושגית-בבתחלה
תחנה מאד גדולה.

שוב את התלון פותח,
שוב את מפטיו שולח
ושואל: "הגידו נא,
מהו שם התחנה?"

בנדאי כבר צהרונים
ואני כבר למצרים!"

לעצור באבטו-נה,
פה - ליד התח-בוס! -"
הקמק נדקם מאד
וצחק הוא עד דמעית.

הנה כך הוא המפזר,
המפזר מהר הקר.

בא האיש אל התכבת
וחושב: "היכן לשבת?"
רץ הוא במהירות-בנק
לקרון המוקפת.

טוב לנות ברכבת,
מה נעים. בתא לשבת,
בקרין אין אף אדם.
המפזר מיד נרדם.

גלגולו הראשון של "המפוזר מכפר אז"ר" (דבר לילדים ו', 17, 9.2.1939).
המפוזר התגורר תחילה בהור ההר ושם פעמיו לא לירושלים אלא למצרים.

אהרון זאב שחתם: זאב, זרובבל גלעד שחתם לעתים בשם משפחתו גלעד ולעתים בשמו הפרטי. מרים ילן שטקליס פרסמה תחת שלושה שמות, לעתים חתמה בשם אחד ולעתים בשניים: וילנסקי, שם נעוריה; שטקליס, מנישואיה למשה שטקליס; ילן, לאחר מות אביה יהודה־לייב־ניסן. לאה גולדברג פרסמה לעתים בשמה הפרטי ולעתים הוסיפה גם את שם משפחתה. הסופר והעיתונאי יצחק זיו אב כתב תחת הפסבדונים "הדוד יצחק".

מגמתם של עיתוני הילדים הייתה כה חינוכית, במוצהר, שהטקסטים, לסוגיהם השונים, כולל יצירות הספרות, נבחרו, שובצו, עומדו ואוירו באופן שיעצים את מסריהם האידיאולוגיים. לעתים שובצו השירים בתוך הכתבות והמאמרים הפובליציסטיים כ"חזיון ספרותי" לנושא, לגיוס הרגש, להעצמת המידע ולהפנמתו. כך למשל שולבו שני שירי שואה, "הקשב נערי" של אברהם ברוידס ו"עמדו־נא ילדים", של משה בסוק בתוך כתבה שכותרתה "העיר ששמה נמחה בידי הנאצים" ותיארה את מחיקתה של העיר לודז' בפולין (דבר לילדים, 15.4.1943).

חומר ספרותי שנדפס בגיליון, נטען לא אחת במשמעות לאומית באמצעות מאמר המערכת. כך שיר החג של לאה גולדברג "בסוכה": "סוכה בנינו על הגג / גדולה ומרווחת, / יפה הסכך הירקרק, / נשב כולנו יחד! // פה הבנים והבנות, / הכול יוכלו לנוח. / על שולחנו מגדנות, / אתרוג וגם תפוח" (דבר לילדים י"ב, 1, 2.10.1941). דבר המערכת שחיבר יצחק יציב באותו גיליון, שסיפר על נאקתם של מיליוני יהודים באירופה תחת שלטונו של היטלר והסתיים בשורה: "חג הסוכות הוא גם זכר ליציאה משעבוד לגאולה", טען את השיר במשמעות לאומית של היותנו עם חופשי בארצנו. לפעמים נוצרה הזיקה בין היצירה הספרותית לבין האידיאולוגיה בדרך עקיפה, באמצעות עימוד שהסמיך אל השיר כתבה אקטואלית ובכך הפנה את תשומת הלב למשמעותו האידיאולוגית וחזיקה. לדוגמה, שירו של אברהם ברוידס "אין כיוסי..." (דבר לילדים, י"ב, 7, 6.11.1941). השיר מספר על ילד סגור ושתקן שיום אחד פתח את סגור ליבו: "אל נשכח בארץ־אור / נידחי־עם עטופי שחור. // נבקש על פדות אחים / בגולה הם דועכים. // נתפלל לאל עליון / שיביאם אל שדות ציון". מעל לשיר התפרסמה "איגרת מאת ח'ל" שחיבר בנציון [ישראלי] לכבוד בר המצווה של בנו ואחד־עשר חבריו. באיגרת הארוכה, המדברת על שעת חירום של איום בהרס, בחורבן ובשעבוד, מְצווה האב לדור הבנים "לקחת חלק במלחמה ובמאמץ לקיים את המשק ולהגביר את העבודה". בהערת המערכת שנדפסה בשולי האיגרת נכתב כי היא נלקחה מהעלון של קבוצת כנרת ומופיע מידע על הכותב: "הראשון בין הראשונים בהתיישבות העובדת. לפני כמה חודשים קם והתנדב לצבא, הוא ובנו הגדול אתו.

שניהם הניחו את הטרקטור והמחרשה ולבשו מדי צבא ולקחו את הרובה בידם למלחמה נגד אויבי ישראל ואויבי האנושות כולה". וכך, בצד הפניית תשומת ליבם של קוראי השיר לסבלם של אחינו בגולה, הם נקראו, באמצעות "איגרת מאת תִּיל", המכוננת באופן ישיר לבני המצווה של קבוצת כנרת ובאופן עקיף לכלל הקוראים, גם להפיק מן השואה את הלקח הלאומי של הקמת מולדת לעם ישראל ולהתגייס למען בנייתה והגנתה. כך שולבו שלושה סוגים של טקסט באותו עמוד: מכתב, מידע ושיר, שסמיכותם זה לזה העצימה את המשמעות האידיאולוגית של כל אחד מהם.

פעמים רבות הומחשה וחזקה הזיקה האידיאולוגית של השיר באמצעות תצלום או איור נלווה, פרי מכחולם של טובי המאיירים: נחום גוטמן (המעצב ומאייר הבית של *דבר לילדים*, שפרסם בו גם סיפורים ורשימות. האיורים שהופיעו בשבועון זה גם ללא חתימה הם ככל הנראה פרי מכחולו), אריה נבון, משה מטוסובסקי [מטוס], רות שלום (שחתמה בשם רות), יוחנן סימון, איִנָה הרשקוביץ (שחתמה בשם איזה), תרצה טנאי (שחתמה בשם תרצה), אריה אלואיל ועוד.

בכל החוברות של *הבוקר לילדים*, ובחוברות רבות של שאר השבועונים פורסמו השירים בשער החוברת (נוהג שהתחיל ב*דבר לילדים*) והיו קשורים לנושא הלאומי שהובלט בה. בעיתון *הצופה לילדים* הטרם לעתים ציור השער את השיר שהתפרסם בתוך הגיליון והעניק לו את הכותרת. כך למשל בגיליון מתאריך 5.2.1948 (כרך ב' חוב' 21) הופיע בשער איור של שלושה חיילים חמושים במבט מן הגב. בתוך החוברת התפרסם שירו של שלמה סקולסקי "יצוא יצאו שלושה לנגב..."

מן החומר שהתפרסם בשבועונים ומבחינת גילאי הקוראים ששלחו אליו את יצירותיהם עולה כי גילו של קהל היעד לא היה מוגדר והתפרש על פני טווח רחב, מילדי גן ועד בני נוער. כתב נחום גוטמן: "[...] נזכר כיצד היו הבן והבת אוספים את החוברות אחת לאחת, עד לנתינתן לכריכה. הם היו בני חמש, והם היו בני עשר, ועברו את גיל בר־מצווה" (בתוך לביא, 2015, עמ' 9). העיתון נתפס כמספק את צרכיה של כל המשפחה – העיתון היומי להורים ולווינו השבועי לכל ילדי המשפחה. יש גם לזכור שהילדים היו שותפים לשיח הציבורי, בעלי מודעות פוליטית גבוהה, ואף הצעירים מאד ידעו, ברמות שונות כמובן, על מה נאבקים. "ערים הם ילדי היישוב שלנו והכול רוצים לדעת מה נעשה בארץ ובעולם" כפי שנכתב בדבר המערכת שהתפרסם בגיליון הראשון של *משמר לילדים* (7.9.1945).

בצד יצירותיהם של משוררים מתחילים, הרבו בשבועונים לילדים לשבץ שירים מפרי עטם של המשוררים שיצירתם נחשבת לנכסי צאן ברזל של השירה העברית. העורכים הסבירו אותם לקוראים הצעירים וחידדו את מסריהם הלאומיים. לציון יום

הולדתו השבעים וארבעה של ביאליק לא הביאו משיריו לילדים אלא הדפיסו את שירו למבוגרים "משומרים לבוקר" (משמר לילדים, ג', 15, 25.12.1947). מתחת לשיר, במאמר "המשורר ושירו", ניתח א. רישא את השיר, וניתב את דבריו לכיוון האידיאולוגי-ציוני: "הבה נתור אחריו, אחרי השיר הזה, ונשתדל להבין מה צפון בו [...] הנה מופיע גם העם. ביאליק, ששר על הכול שאהב, לא יכול שלא להביא את האהוב ביותר לו: העם! [...] ביאליק ראה אותה שמש, שאולי, אנו מקצתה ראינו באותו יום, שהעולם הכריז, כי ראויים אנו למולדת שלנו ולחיים חופשיים, כלומר לשמים שלנו ולשמש שתזרח על פניהם, שמש החירות". "אותו יום" מכונן להצהרת בלפור, שיום השנה להכרזתה חל חודש לפני כן.

בדבר לילדים ובמשמר לילדים שובצו לעתים קטעים מתוך "הטור השביעי" של נתן אלתרמן שפורסמו בעיתון האם. במאמר המערכת האקטואלי של דבר לילדים שנקרא "במעגל הימים" (י"ד, 26, 30.3.1944) אשר עסק בנושא "מה אירע בהונגריה?" הוסיף העורך: "וכך רואה את דבר הפלישה להונגריה המשורר נתן אלתרמן בשירו השבועי בדבר מיום ו': 'זהילד עונה לאמר: אחותי, / אחותי, אין בי כוח ללכת. / אל השלג לנוח השכיבי אותי / והשאירי אתי פת לחם'". כל השירים האלה נועדו מלכתחילה, במפורש, לקהל מבוגר אך מצאו את דרכם גם אל עיתוני הילדים.

נראה כי מה שהדריך את העורכים בבחירת החומר הספרותי היה המסר האידיאולוגי, בדרך כלל, יותר מאשר התאמת השיר לגיל הקוראים, בבחינת כל ילד יקרא את היצירות המתאימות לו וכל קורא ישאב מהן כמידת הבנתו. יש גם לקחת בחשבון, כפי שצוין למעלה, שהעיתונים כוונו לקהל יעד נרחב ובלתי מוגדר גילית המכונה "ילדים". השיקול האידיאולוגי גבר לעתים גם על השיקול האיכותי. בצד שירים שהמסר הלאומי נשזר במארג הפואטי שלהם, הודפסו שירים הבנויים על היגדים אידיאולוגיים סיסמתיים.

עיתוני הילדים היוו עבור קוראיהם מדיום תקשורת מרכזי והיו פופולאריים מאד. תיאר זאת זאב בשירו "ילד בא לחתום על דבר לילדים" (זאב, תשמ"ב, עמ' 23): הדור, מסודר, מרוחץ ומסורק, "ילד חג". העיתונים עוררו בקרב הקוראים הצעירים ציפייה מתמדת להופעתם השבועית, כפי שהעיד שמואל רוזן: "ציפיתי לכל גיליון חדש בכליון עיניים" (אופק, 1988, עמ' 607). ד"ר מרדכי נאור, היסטוריון של ארץ ישראל ומנוי על דבר לילדים בילדותו, סיפר (בשיחה אישית): "תפוצתם של העיתונים הייתה מבוססת בעיקר על מינויים, אך ניתן היה גם לקנותם. ילדים שלא היה להם עיתון, נהגו לקרוא אותו אצל חברים. סביב העיתונים התנהל ריטואל שבועי – ציפייה לעיתון וחרדה שמא לא יגיע; וריטואל שנתי, כשהיו הולכים עם ההורים למסור לכריכה את

עיתונות הילדים בארץ בתקופת היישוב הייתה אבן הראשה במערכת החינוך הלא פורמאלי ותרמה לעיצוב ולחיזוק זהותם הלאומית-ציונית של בני הדור. "קשה למצוא עוד כתבי-עת לילדים בארץ כלשהי, שהשפיע כל כך על עיצוב טעמו והשקפת עולמו של דור שלם של קוראים" כתב אוריאל אופק על *דבר לילדים*, שהיה העיתון המוביל ודגם לעיתוני הילדים שהופיעו אחריו (אופק, 1988, עמ' 607). על התגייסותה של עיתונות הילדים למען המטרות החינוכיות והלאומיות העיד אחד מעורכי *דבר לילדים* לשעבר, דוד פאיאנס: "הגישה האחת שהייתה מקובלת על עורכי *דבר לילדים*, הבוקר לילדים, משמר לילדים והארץ שלנו בראשיתם גרסה הליכה אל הילדים. כלומר: 'חנוך לנער על-פי דרכו' [...] המערכת קבעה לה מראש מטרות חינוכיות, שלהגשמתן בחרה דרכים בידוריות ומהנות, כדי לחבב את החומר על הילדים ולא לגרום להם לראות בעיתונם עוד שיעור דוגמת בית הספר" (פאיאנס, 1985, עמ' 133).

הן מערכת החינוך הפורמאלית והן זו הלא פורמאלית החזיקו בגישה כי למרות ההבדלים הפוליטיים-חברתיים בין הזרמים השונים, יש להציג בפני הילדים חזית אחת אשר תשקף את השאיפות החברתיות המוסכמות ותעמיד במרכז את המטרה להכשיר אדם עובד, החי מיגיע כפיו, למען הגשמתה של חברה ציונית פרודוקטיבית (רשף ודרור, 1999, עמ' 5-6). עיתוני הילדים נקטו שילוב וסינתזה של היסודות הלאומיים של הזרמים השונים. "חרף ההבדלים ביניהם פעלו העיתונים על בסיס הסכמה רחבה באשר להנחות היסוד הציוניות ולחשיבותם של נושאים לאומיים [...] הם נטלו חלק בגיבוש זהות המושתתת על בסיס לאומי משותף" (שיכמנטר, 2007, עמ' VI). אוריאל אופק ציין כי הייתה הקפדה בעיתוני הילדים לא לגרור את הקוראים הצעירים למחלוקות הפוליטיות וראה בהימנעותו המוצהרת של יעקב חורגין, עורך הבוקר לילדים, מפוליטיזציה של העיתון, הד למדיניות הא-פוליטית של הזרם הכללי בחינוך (אופק, 1988, עמ' 598).

אולם, למרות המגמה של הצגת חזית אחידה ציונית-לאומית על ידי כל עיתוני הילדים, ניתן היה לעתים לזהות בשירים את הקו האידיאולוגי המרכזי של העיתון. דוגמה בולטת היא שיריו של שלמה סקולסקי שייצגו את הקו האקטיביסטי שאפיין את הבוקר לילדים. הצופה לילדים שילב את ההיבט הדתי, כהצהרת עורכיו, והוא נוסף או נרמז בחלק מן השירים.

ישנם יוצרים שפרסמו במקביל בכמה עיתונים, לעתים תוך התאמה לאכסניית הפרסום. שרה גלזמן פרסמה שירי חקלאות ב*דבר לילדים* וב**הבוקר לילדים** בהם הדגישה את יופיו של היבול כפרי העמל והיזע שהושקעו בו. אולם, בשירים דומים

שפרסמה בשבועון הדתי *הצופה לילדים*, הוסיפה "תודה לבורא עולם". אברהם ברוידס פרסם שירים בדבר לילדים ובהצופה לילדים; יעקב פייכמן ושמואל בס בדבר לילדים ובהבוקר לילדים; רפאל אליעז בדבר לילדים ובמשמר לילדים ועוד. היו גם מקרים בהם פורסם אותו השיר בשני עיתונים שונים, בהפרש זמן, כמו השיר "נרות השבת" של יעקב רימון שהופיע בהבוקר לילדים (29.6.1944) ובהצופה לילדים (20.3.1947); לעתים פורסם אותו השיר בשתי חתימות שונות, לדוגמה "ל"ג בעומר" בהצופה לילדים בחתימת פנחס לנדר (8.5.1947) ובדבר לילדים בחתימת נ. בן (27.5.1948). לעתים פורסם אותו השיר בחתימה זהה אך בשינויי נוסח קלים, כשירה של שרה גלוזמן "אביב" שהופיע בהצופה לילדים (17.4.1947) ובהבוקר לילדים (8.4.1948).

ספרות בשירות המפעל הציוני

מנהיגי היישוב ראו בספרות כלי אידיאולוגי מן המעלה הראשונה. "קיימים קשרים עמוקים, גם סמויים מן העין, בין תנועות ציבוריות גדולות לבין היצירה הרוחנית" אמר ברל כצנלסון בקונגרס הציוני הי"ט, 1935 (בתוך גרץ, 1988, עמ' 251). גם הסופרים עצמם הדגישו את הקשר שבין הספרות והחברה. בפגישת ראש הממשלה דוד בן-גוריון עם הסופרים ב-11.10.1949 אמרה לאה גולדברג: "די אם אגיד שאדם הקורא לעצמו בשם סופר, כל עניין שבמציאות שייך לו: אי אפשר להיות סופר בלי להיות מעורה בתוך המציאות!" (בתוך אוחנה, 2003, עמ' 86). אורי צבי גרינברג היה מפורש וישיר יותר: ספרות העם הטובה "אוצרת בתוכה את כל משאלות-העם, הגיגי ימיו ולילותיו [...] הספרות - לתכלית האדם - האומה. / הספרות - לטובת האומה-המדינה" (תרפ"ח, עמ' י'-י"ב). המתרגם והסופר ברוך קרופניק (לימים: קרוא) ראה ביוצריה של הספרות העברית החדשה את מקימיה הרוחניים של הציונות (תרצ"ז-תרצ"ח, עמ' 4-6) והסופר אברהם קריב הדגיש את מחויבותם הפנימית של הסופרים למעשה הציוני ככורח נבואי (1956, עמ' 17, 249).

הקשר המורכב בין ספרות, אידיאולוגיה וחברה בולט במיוחד בספרות לילדים שהיא בעלת ממד חינוכי-מחברת, במיוחד בתקופות בהן חלה התעוררות לאומית. ספרות הילדים ערב הקמת המדינה ועד שנות השישים, השתתפה הן בבנייתה של תרבות עברית ציונית והן במאמץ החינוכי להקניית ערכים לאומיים וחברתיים לקוראים הצעירים. משוררי הילדים, כמשוררי המבוגרים, נתנו בשירים ביטוי לעולמם החווייתי והתודעתי, בד בבד עם התגייסותם למשימה של עיצוב דור חדש של קוראים בעלי

ערכים הומאניים, אוהבי מולדתם ושפתם. אבות התנועה "ידעו בעומק נפשם, שלמרות המאמצים הנפשיים שהשקיעו, זיקתם־הם לארץ נשארה זיקה אינטלקטואלית. מי כמוהם ידע בכמה קושי עלה להם להשתחרר מאהבתם לארץ מולדתם הישנה, לאקלימה ולנופיה. על־כן ציפו בקוצר רוח לצמיחתו של דור הבנים, אשר נאמנותם לארץ לא תנבע משכנוע פנימי, אלא תהיה אינסטינקטיבית [...] לא הסתפקו בכך שהטבע יעשה את שלו, והקשר עם הארץ יצמיח באופן טבעי דור אשר התייחסותו למכורתו תהיה בלתי אמצעית, אלא השקיעו מחשבה לא מעטה בחינוך הנוער במטרה להקנות לו זיקה איתנה זו" (שפירא, 1992, עמ' 351-352).

במרכזה של המערכת הספרותית העברית שהתגבשה בארץ ישראל עמדו שתי גישות מנוגדות בנוגע לתפקידה של הספרות ולאופייה. האחת דגלה בספרות מגויסת למען מטרות לאומיות וחברתיות. האחרת גרסה כתיבה ספרותית לשמה או לשם מתן ביטוי לחוויות וערכים אוניברסאליים (גרץ, 1988, עמ' 93). סופרי הילדים לא מצאו סתירה בין שתי תפיסות אלה ולא ראו פחיתות כבוד בכתיבה מגויסת (אופק, 1988, עמ' 622). בבסיס שתי התפיסות עמדו ערכים דומים וההבדל היה במידת הדומיננטיות שלהם ובדרך הופעתם ביצירה. הייתה זו ספרות ציונית מאד, גדושה ערכים אנושיים־לאומיים, ערכי הגנת הארץ, עבודת האדמה, צניעות, הסתפקות במועט והקרבה למען הקולקטיב. גם הסופרים שגרסו ספרות לשם ספרות והדגישו בה את הערכים ההומאניים־אוניברסאליים הניחו כי הספרות לשמה אינה אמורה להיות מנותקת מן המציאות החברתית ולא נמנעו מלהתייחס לאירועים האקטואליים ולשלב ביצירתם ערכים לאומיים־ציוניים. גם לאה גולדברג, ש"לא הייתה אדם פוליטי ביסודה [...] בכל שנותיה בארץ לא התנזרה מנקיטת עמדה" (ריבנר, 1980, עמ' 26). לרגל פתיחת נמל תל־אביב חיברה גולדברג שיר הלל ל"אלף ידיים פורקות ובונות" למען המולדת, תוך שימוש בטרמינולוגיה הכוחנית־הצבאית שאפיינה את שיח העמל, "אנו כובשים את החוף והגל" ("נמל תל אביב", *דבר לילדים*, ב', 9, 19.11.1936. השיר הולחן על ידי רבקה לוינסון והיה פופולארי מאד בזמנו).

לפיכך, בשאלה האם היו שירי הילדים מגויסים, כלומר שירים המשתמשים בפואטיקה, בואנר ובלשון, כדי להשפיע על הנמען לאמץ מגמה פוליטית, או היו ספוגי אידיאולוגיה ללא כוונה להשפיע על עמדת הקורא (על־פי הבחנתו של חבר, 1994, עמ' 15), נראה כי ספרות הילדים, בהיותה שייכת הן למערכת הספרותית הכללית והן למערכת החינוכית המבקשת ללמד ולהשפיע, שילבה בין השניים. במילים אחרות, קו

הגבול בין מגויסות 'חיצונית' לבין אידיאולוגיה 'פנימית' הוא בשירים רבים מטושטש ובלתי ניתן להבחנה. כאלה הם בדרך כלל, בהכללה, השירים שאיכותם הפואטית גבוהה. השירים בהם בולטת המגויסות הם, בדרך כלל ובהכללה, השירים הבנויים על היגדים סיממתיים.*

ספרות כחברות – השפעתה של ספרות הילדים על נמעניה

החל מתחילת התגבשותה של ספרות הילדים במאה התשע־עשרה, תפשו הכותבים את יצירתם לא כמטרה בפני עצמה אלא "כאחד האמצעים לחינוך ולאילוף הקורא הצעיר" (רגב, 1992, עמ' 9). דרך הסיפור והשיר מועברים המסרים שהחברה רוצה ביקרם ושהשלטון ונציגיו רוצים להעניק לילדים (Stephens, 1992, p. 3). ספרות ילדים היא "טרף" להשפעות אידיאולוגיות חינוכיות ופסיכולוגיות שנעדרות מספרות למבוגרים. לילדים יש פחות ניסיון, הכרת עולם והשכלה מאשר למבוגרים והם נשאבים אל היצירה בעוצמה רבה מאד. הם "מאמצים" את הטקסט ומשמעותו לגביהם היא עמוקה ואישית הרבה יותר מאשר לגבי המבוגר, המכיר ויודע את כללי המשחק של היצירה, אפילו אם אינו מודע לכך (Hunt, 1994, pp. 3-6). חוקרי ספרות ילדים במדינות שונות מדגישים את חלקה הרב של הספרות בעיצוב זהות לאומית בקרב הנמענים הצעירים. מורג סטיילס (Styles, 2001, p. 66) סוקרת שורה של משוררים אנגלים לילדים במחצית הראשונה של המאה ה-20 ששירתם חדורה זהות לאומית בתארה את הנוף והתרבות של אנגליה. היא מציינת במיוחד את טד יוז כמשורר של טבע אנגלי, גם בשירת הילדים שלו, הכותב להם על ציפורים, חרקים ובעלי חיים ומעניק את תחושת המולדת דרך האדמה וחיות הבר. בכל אלה, לדבריה, נמצא עקבות עדינים של זהות לאומית.

השפעתה של ספרות הילדים על עיצוב הזהות הלאומית נבחנה במיוחד במדינות בהן חלה התעוררות לאומית. שתי חוקרות, האחת מאוניברסיטת אלברטה באדמונטון, קנדה והאחרת מאוניברסיטת סידני המערבית באוסטרליה בדקו עיצוב של זהות לאומית בספרות ילדים קנדית ואוסטרלית, שתי מדינות שהיו שייכות לחבר העמים

* יעל דר, בספרה *קנון בכמה קולות* מגדירה "ספרות ילדים מגויסת" כבעלת מנעד פואטי רחב יחסית של ספרות פוליטית. "בקוטבו האחד ניצבת ספרות ילדים תעמולתית, שקיבלה על עצמה ככוונה ובמוצהר לשכנע ולהתוות דרך פוליטית 'נכונה'. בקוטבו האחר ניצבת ספרות שבצד המשימתיות האידיאולוגית והפוליטית המוצהרת ניכרת בה גם מחויבות לאסתטי ולהנאה לשמה" (2013, עמ' 9).

הבריטי. הכותבות מונות רשימת ספרים העוסקים בנוף הייחודי, בערבות הפרא רחבות הידיים ובקווי החוף המאפיינים את שתי המדינות וכן בחקלאות ובמחוזות השונים המרכיבים את המדינה. ספרות הילדים בשתי מדינות אלה מדגישה את בנייתן ופיתוחן על ידי מהגרים, ואת המורשת והשורשים המשותפים עם המתיישבים הראשונים: האבוריג'ינים באוסטרליה, האינדיאנים והמהגרים מצרפת וממדינות נוספות בקנדה. בספרות הילדים של שתי המדינות מודגשת הרב תרבותיות המאחדת על ידי הלאום המשותף (מקוון, Bainbridge & Thistleton-Martin).

במישור הלאומי, ניתן למצוא קווים משותפים בין שתי מדינות אלה ליישוב העברי בארץ ישראל טרם הקמת המדינה, למרות השוני והמורכבות של המקרה הישראלי. שלוש המדינות נבנו על ידי מהגרים ואיחדו רב תרבותיות תחת לאומיות משותפת. אולם בעוד שקנדה ואוסטרליה נמנו עם חבר העמים הבריטי, התנהלו בעצמאות כמעט מוחלטת והסתמכו על המורשת האנגלוסקסית, הייתה ישראל נתונה למנדט בריטי, לעתים תומך ולעתים מתנכר, ובה בעת התמודדה עם רוב ערבי עוין.

המשוררת מרים ילן שטקליס העידה על השפעתה של ספרות הילדים על עיצוב התודעה הלאומית מתוך ניסיונה כילדה. את מקור האידיאולוגיה הציונית שלה ייחסה לסיפורים על גבורת המכבים אותם שמעה בילדותה. "שצריך להילחם למען הגשמת הציונות לימדה אותי אמי, כשהייתי ילדה בת חמש ומחצה: היא סיפרה לי על המכבים, על גבורתם של האב וחמשת בניו ועל נס חנוכה. אינני חושבת שהבנתי משהו אך הרגשתי וזכרתי טוב טוב" (בתוך אלמוג ג', 1995, עמ' 163).

אחת הדרכים לבחון את השפעתם של שירי הילדים שפורסמו בעיתונים באותה תקופה על קהל קוראיהם היא לבדוק את השירים שכתבו הקוראים הצעירים עצמם אשר התפרסמו בעיתון.* בחינה כזו מצביעה על השפעה מרבית בקליטת המסרים והערכים שהעבירו השירים שנכתבו עבורם. אמנם אותם מסרים הועברו לילדים גם על ידי מערכת החינוך, הבית והסביבה, אך יצירותיהם של הילדים מראות כי הם אימצו לא רק את התכנים אלא גם את סגנון כתיבתם של המשוררים ואת המוטיבים שהשתמשו בהם. הילדים, בגילים השונים, מצעירים ועד בני נוער, כתבו שירה לאומית על נופי הארץ, על עמל והפרחת השממה, על הקמת יישובים, על דאגה למעפילים ולאחינו שבגולה, על עלילות גבורה, הגנה והקרבה, על כל אותם נושאים עליהם שוררו המבוגרים. גם בסגנון כתיבתם חיקו הילדים את כתיבת המבוגרים במבע

* על השפעתה של ספרות הילדים על נמעניה על פי כתיבתם שלהם ראו גם משיח, 2000, עמ' 195-196, שיכמנטר, 2007, עמ' 118, 120.

ריגושי, דרמטי, תוך שימוש בפאתוס ושפה גבוהה. הם אף הרבו, כמבוגרים, להשתמש במאפיין סגנוני של שלוש נקודות בסיום המשפט לציון מבע ריגושי.

להלן מבחר דוגמאות: צפורה ב. (ללא ציון גיל) כתבה על ילדים שהפריחו את השממה ועל העולים שיבואו להתיישב במקום (דבר לילדים, י"א, 4, 15.5.1941). היא תיארה הקמת יישוב, תוך שימוש במוטיב הנפוץ של הרועה והעדר, "הם באו עם עדריהם. // העדרים יאכלו עשבים רכים / ומהמעייין ישתו מים זכים", וכן כרכה את יישוב הארץ והפרחתה בצורך לשמש מקום לעולים "ומהגולה יבואו לעלייה", בדוגמת השירים הרבים שנדפסו בעיתוני הילדים. יהודה צבי בן שלוש-עשרה וחצי ביטא בשירו "בהרי הגלבוע" (דבר לילדים, ט"ז, 25, 7.3.1946) את הקשר אל נופים ומאורעות מן התנ"ך, קשר שהודגש בשירי המשוררים, ואזכר את מפלת שאול בגלבוע: "הלכות רועדים והולמים / כפטישים על צורי הגלבוע – / הולכים ומשחירים התלמים, / אך קשה לחרוש ולזרוע. // רוויי דם הרים עתיקים". ניצה מליניק מכיתה ב' קשרה את אור החנוכה עם חופש ודרור למעפילים המשוועים לגאולה, בשירה "בספינות" (דבר לילדים י"ז, 12, 26.12.1946), בדגם שירי החג הרבים שהופיעו בעיתוני הילדים והביעה כמותם אמפתיה לפליטי השואה למודי הסבל. גדעון רוזנרטן, כמעט בן שמונה, כתב שיר הלל לעבודה בדגם השירים הרבים שהתפרסמו בנושא זה: "שדה משתרע. / עובד אדם יגע, / כי היום יום חול / וצריך לעמול" ("שיר עבודה", משמר לילדים, ב', 16, 1.5.1947). רחל פכנר בת תשע כתבה בשירה "געגועים למולדת" (דבר לילדים, י"ח, 27, 25.3.1948) על הכמיהה לירושלים: "מה תערוג נפשי / לירושלים עיר קדשי, / מה נכספתי לראותך / בהדר קדושתך, / את הריך ופסגותיך". השיר נכתב באותה המיית לב מליצית כבשירי ירושלים של המשוררים. אורי ברנשטיין מכיתה ז' (לימים משורר) כתב שיר סיפורי "הם עמדו שלושה בעמדה" (דבר לילדים, י"ח, 33, 6.5.1948): "הרובים מוכנים... הם עמדו ... השלושה / ולילה אים והפחיד. / הם עמדו במשמר, שני גברים ואשה / הגנו על יישוב כה יחיד". ניכרת בשיר השפעת מוטיב הגבורה המשולב בסיפור הגנה על יישוב, כפי שנמצא בשירי המשוררים. בועז ערפלי בן שתים-עשרה וחצי (לימים חוקר ספרות) כתב בשירו "קרב אלי אחי..." המוקדש "להולדת אחי הקטן" (דבר לילדים, י"ח, 46, 5.8.1948): "קרב אלי אחי, / קורצים הכוכבים באופל ליל: / 'התדע לעמוד ולא לזוז, / לעמוד איתן על המשמרת / לא להשפיל צואר לרגל גא?' // אם את זאת תדע – / ואם את זאת הכל ידעו – / אז נגאל, / 'ולגאולה עליך לעזור אחי'". השיר, הכתוב כצו לחיים לרך הנולד ברוח ציווי דור האבות לדור הבנים, מבטא את תפיסת הגואל הארצי הלוחם ואת ההתנגיסות למען המטרה הקולקטיבית, כפי שעלו משירי המשוררים.

מאפיינים פואטיים של השירה שנכתבה לילדים

שירת הילדים שנכתבה בתקופת היישוב השתלבה בסגנון השירה למבוגרים, תוך ניסיון להתאימה לקוראים הצעירים. בשל חוסר בשלות של התפיסה המופשטת אצל הילד ומשך קשב קצר, נדיר למצוא בה פיגורטיביות עשירה או תיאוריות אפית כפי שנמצא בשירת המבוגרים, דוגמת זו של שלונסקי ואלתרמן.

השגב והרוממות שליוו את המפעל הציוני באו לידי ביטוי גם בלשון הכתיבה. שירת התקופה הייתה בעלת טון שירי נשגב ומלא פאתוס. הלשון הייתה גבוהה ומליצית, עתירת קונוטציות ואלוזיות מקראיות ומשנאיות ועשירה במבעים פיגורטיביים ורטוריים. האני השירי התאפיין ברטוריקה נבואית. השירים הצטיינו במוסקיליות עשירה שנוצרה באמצעות משקל, חריזה ומצלול. אפשר לציין בה את המבנה הסימטרי, את הבית המרובע, את המקצב הקבוע, את החריזה הסדורה והמאורגנת. הייתה זו שירה שעסקה בחוויית הקולקטיב, ה"אנחנו", והשתמשה בשפה ובמוטיבים תנ"כיים תוך אימוץ העמדה התנ"כית, למשל העקדה כערך של הקרבה (זך, 1966; ברינקר, 2001, עמ' 146; ויסברוד, 2002, עמ' 13-20, 24-25).

הלשון הגבוהה אפיינה לא רק את היצירה הספרותית. היא הייתה נהוגה גם בעיתונות היומית, כולל עיתוני הילדים. היה זה בניגוד לנהוג בעולם על-פיו משלב הכתיבה בעיתון נמוך מזה שבספרות. הקרבה בין שפת הטקסטים ב'אנרים' השונים שפורסמו בעיתוני הילדים, הכתבות, המאמרים, המכתבים, השירים והסיפורים, סייעה להידוק הזיקה התוכנית-אידיאולוגית ביניהם.

הלשון הגבוהה, המליצה והתחביר המורכב אפיינו גם את השירים בהם הדובר הוא ילד צעיר ובכך פגעו באמינות עיצובו. "כשהדובר הפנימי הוא ילד, יש צורך לאפיין דובר-ילד" (פרוכטמן, 2000, עמ' 115). "חטאו" בכך לעתים גם משוררי הילדים הידועים. יחד עם זאת יש לזכור כי שפת אותו דור הייתה גבוהה, ובוודאי תרם לה גם לימוד התנ"ך שתפס מקום משמעותי במערכת החינוך. על בקיאותם הלשונית של הילדים בשפת התנ"ך (בצד חיקוי לשוני של שפת המשוררים המבוגרים) ניתן לראות בשירים שכתבו לעיתון. לדוגמה, ילד מכיתה ג' השתמש בביטוי: "יהמו בתוך"; ילד בן שלוש-עשרה השתמש בצורת פועל מקראית מוארכת של סופי פסוקים: "ואל מטרתנו נבואה". אמנם שפה כתובה היא מטבעה גבוהה משפה דבורה, אך יש בדוגמאות אלה וברבות נוספות כדי להעיד על אימוצה של לשון התנ"ך בפי הילדים.

"ארץ-עם-ספר" – הקשר אל המקרא

התנ"ך היה אחד המרכיבים של השילוש הציוני הקדוש "ארץ-עם-ספר" כפי שהגדירו דוד בן-גוריון (שפירא, 2005, עמ' 1). ספר הספרים תפס מקום משמעותי בספרות למבוגרים, מבחינה לשונית ותוכנית-אידיאית, בעיקר בשירה, וגם בכתיבה לילדים. הייתה זו שירה שופעת אלוזיות מקראיות, המאזכרת, במפורש או במרומז, מקומות, אירועים, עלילות, דמויות ומוטיבים מן התנ"ך. כל אלה שימשו לצורך העצמה פואטית והמחשה של סיפור היווצרותה של האומה, החדרת תחושת השייכות, הנחלה וחיזוק של ערכי עבודה, גבורה והקרבה. לדוגמה, שירו של שלמה סקולסקי "עקידת יצחק", המשתמש בסיפור התנ"כי לחיזוק ערך ההקרבה על מזבח המולדת (הבוקר לילדים, ג', 17, 27.12.1945). השיר הארוך מתאר את סיפור העקדה ומשלב בו במפורש את מסריו: "קח את בנך, את יחידך, אשר אהבת, / והעלהו על פסגת ההר! --- / לי, אברהם, עולה עוד לא הקרבת – / איך עם יגדל ללא קרבן יקר?" בבית האחרון בשיר פונה אלוהים הדובר למקריב ולקרבן גם יחד: "ועד עולם זאת, אברהם תזכורה: / מדי יפול בנך קרבן תמים – / תשוב, תגדל, לצר תוכל, תגבורה, / תשוב תהיה אבי-המון-עמים". ההקרבה בשיר נתפסת כהכרחית ומודגשת על ידי השאלה הרטורית: "איך עם יוכל ללא קרבן יקר?"

ילדים מזדהים עם דמויות של גיבורים, המייצגים את כוחות הטוב, פועלים, מתגברים על מכשולים, נאבקים ומנצחים את כוחות הרע, בתושייתם או בסיוע כוח על טבעי (כהן, אדיר, 1990, עמ' 38-40). עלילות הגבורה של מלכי ישראל המכילים את כל היסודות הללו שימשו להם מקור הזדהות ואות ומופת. למשל השיר "פזמון" של פועה מרון (דבר לילדים, ט"ו, 43, 26.7.1945): "בארץ ארם – ארם נהריים / נוסע המלך כושן רשעתיים. / מספר אוהליו חמישה ומאתיים, / ועדר גמליו – שבעה ואלפיים. // כושן-רשעתיים – כושן רשעתיים! / מה נבהלת פתאום – ומה יום מיומיים? / הוא מבית ורואה: מן ההר גיבור עז / אליו חיש יורד: הוא עתניאל בן קנז. // ברח לו כושן ועמו כל גמליו, / וריקים נשארו בשדה אוהליו". כושן הרשע, רב הכוח, נמלט חיש על נפשו רק למראהו של הגיבור העז עתניאל בן קנז, ומשאיר אחריו לשלל את אוהליו, לשמחתו הרבה של הקורא הצעיר.

הקשר אל המקרא וההזדהות עם דמויותיו אפיינו לא רק את השירים הציוניים, אלא נמצאו גם בשירים ליריים וידויים, אישיים. בשירה של מרים ילן שטקליס "ג'ינג'י" (דבר לילדים, י"א, 18, 21.8.1941) קובל הילד על שערור האדמוני. הוא פוגש בחלומו את דוד המלך, וזה מקרבו אליו ולוחש לו "גם אני ג'ינג'י". דמות ההזדהות של

הילד במצוקתו הפרטית היא אפוא דוד, מלך ישראל הגיבור. יש לציין כי ההזדהות עם דמויות מן התנ"ך והתחושה שדם האבות זורם בעורקי הבנים נמצאה גם בשירת המבוגרים, למשל שירה של רחל הנושא את שמה "רחל": "הן דמה בדמי זורם, / הן קולה בי רן - / רחל הרועה צאן לבן" (רחל, 1993, עמ' 87).

לנוכחות המקראית שבלטה בשירה לילדים היו שלוש סיבות עיקריות, הקשורות זו בזו: אופייה הייחודי של הלשון העברית; מעמדו של המקרא בחברה הישראלית; חשיבותו של המקרא במערכת החינוך. שתי הסיבות הראשונות היו משותפות גם לשירה למבוגרים, בעוד השלישית היתה כמובן ייחודית לשירת הילדים.

אשר לסיבה הראשונה מדמה רות קרטון-בלום את העברית, שפה עתיקה-חדשה, לגיליון קלף רבי-רדי (Palimpsest) שבו ממשיכות השכבות התחתונות להשתקף ולהדהד. תחייתה של השפה העברית משפת קודש כתובה לשפת דיבור שימושית יומיומית התרחשה על פני כמאה שנה. כמקור ראשוני נאלצו מחדשי השפה להשתמש במודלים טקסטואליים ובמאגרים שהתנ"ך היה העיקרי שבהם. שימוש זה הוכתב גם מכוח המקום המרכזי שמילא התנ"ך באידיאולוגיה הציונית (Kartun-Blum, 1999, p. IX).

אשר לסיבה השנייה, התנ"ך מילא תפקיד מרכזי בהגדרת הזהות החדשה, בהעניקו ללאומיות היהודית הצעירה את התשתית המיתית-היסטורית. הוא גישר על פני מאות בשנים ויצר המשכיות ישירה בין אבות האומה לבין צאצאיהם המבקשים לחזור ולהיאחזו בה (שפירא, 2005, עמ' 2, 7). ביטוי להמשכיות זו ניתן לראות בשירו של מרדכי גאורגו לנגר "זכור, עמי!" (דבר לילדים, י"ב, 41, 2.7.1942): "זכור, עמי, ראשית גבורה, / ימי ברק ודבורה; / [...] נוף מכורה, / יפעתה, זיוה, זרהה; [...] שפה ברה, / קדושה, נאוה, יקרה: // זכור, עמי, כבוד עטרה / והרם אותה מעפרה". המחבר מגייס לצורך הציווי הכפול בהווה - זכור והרם, את גיבורי התנ"ך, את נוף המכורה ואת שפת הקודש, אותם הוא מפאר בשלל תארים ריגושיים דרמטיים.

בניגוד ליהודי הגולה שהתייחסו לתנ"ך כיצירה דתית מעיקרה, ראתה בו הציונות את סיפור יצירתה של האומה והגדירה את מפעלה כ"שיבת ציון" ו"קיבוץ גלויות", מושגים תנ"כיים בעלי קונוטציות משיחיות. התנ"ך זכה בכל חוגי הציבור למעמד של ספרות לאומית מכוננת. הוא גילם את משימת הדור ואת חזונו, בחינת חידוש ימינו כקדם - חידוש הקוממיות הלאומית של ימי הבית הראשון, שיבה לעבודת האדמה ולגבורת המלחמה. התנ"ך והציונות איששו זה את זה: התנ"ך הקנה תוקף לציונות בהעידו על הבעלות של עם ישראל על הארץ הקרויה על שמו והציונות האדירה את ספר הספרים בכך שאישרה את נבואותיו על שיבת ציון. כשם שההיסטוריה המקראית

העניקה למפעל הציוני הצעיר שורשים במעמקי הזמן, כך העניקה לו הגיאוגרפיה המקראית תחושת שייכות למקום. ידיעת התנ"ך הייתה תנאי הכרחי להבנת השיח הציבורי. "המקרא היה לא רק אחד ממעיינות היצירה הספרותית והאמנותית ומאגר האסוציאציות שלה (דבר שהוא נכון במידה חלקית עד היום), אלא גם המפתח להתמצאות ערכית ורעיונית בחברה בעלת מתח אידיאולוגי גבוה ביותר [...] באותה תקופה, מי שלא למד תנ"ך, היה בגדר 'זר לא יבין' בחברה הישראלית" (סימון, 1999, עמ' 19).

אשר לסיבה השלישית, מאז ראשית ההתיישבות היהודית החדשה בארץ ישראל היה התנ"ך ספר הלימוד של ההיסטוריה הלאומית (גויטיין, 1939, עמ' 48). לימוד התנ"ך עמד במרכז תוכנית הלימודים של בית הספר העברי, כחלק אינטגרלי של תחיית העם, הארץ והלשון. במאמרו "התנ"כ [כך במקור] בבית הספר" קרא ד"ר בן-ציון מוסינזון, מנהל גימנסיה הרצליה, לשיבה אל ספר הספרים, הנותן לדעתו תמונה של חיים נורמאליים ובריאים של ישראל בארצו – חיים אליהם חותר העם היהודי בארץ ישראל. "הספר הזה הנהו הראי היחידי, שבו משתקפים חיי העבר המזהיר שלנו. ובשביל בני עם עני ודל, עם נודד בלי ארץ ולשון, מדוכא ונרמס על ידי הסביבה – זהו המקור היחידי של שאיפה לחיי חופש וכבוד. ואין ספק שבשאיפה זו תלוי קיומנו הלאומי" (מוסינזון, 1910, עמ' 24). על מעמדו של התנ"ך במערכת החינוך הלאומי תעיד גם העובדה שמקצוע זה זכה להקצבת שעות הלימוד הגדולה ביותר (גרינברג, תשל"ט, עמ' 70).

עיתוני הילדים, כמערכת חינוכית לא פורמאלית, הצטרפו למערכת החינוך הפורמאלית בהנחלת התנ"ך והקנו לו מקום של כבוד בין דפיהם. בראש הגיליונות של *הבוקר לילדים* הופיעו לעתים פסוקים מן התנ"ך כסיסמת השבוע וכך גם בשער *דבר לילדים*. הפסוקים ליוו את תכני העיתון בנושאים השונים ותאמו את הקו הפוליטי שלו. כך למשל סיסמת השבוע בעיתון *הבוקר לילדים* ג', 8, מתאריך 25.10.1945 ציטטה מפְּרשת וירא שבספר בראשית: "כי־ברך אברכך והרבה ארבה את־זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על־שפת הים, וירש זרעך את שער אויביו" (בראשית כב, 17). הפסוק המקראי מדגיש את הבטחת אלוהים הכפולה – התעצמות מספרית וכוחנית, בהתאם לקו הלאומי־אקטיביסטי של העיתון. *בדבר לילדים* (י"ח, 19, 29.1.48) צוטט הנביא נחמיה "באחת ידו עושה במלאכה ואחת מחזקת בשלח" (ד 11), פסוק שהתאים לאידיאולוגיה של שילוב העמל והגבורה.

ה"קומה" לילד וה"קומה" למבוגר

עושר האלוזיות המקראיות שאפיין את שירת הילדים נבע, כאמור, הן מהיותה של העברית "קלף רבי-רבדי", כהגדרתה של קרטון-בלום, והן מהקשר המכוון שקשרו היוצרים אל ספר ההיסטוריה של האומה, לשם הדגשת ההמשכיות וחיזוק הזהות הלאומית. "יכולתנו לזהות את הטקסט הנרמז, להפעיל אותו בזיכרונו ולגזור מכל אלה משמעות מספקת, הופכת אותנו מסתם קוראי עברית לשותפים בתרבות היה ומתחיה" (צימרמן, 2007, עמ' 27). איתור האלוזיה ודלייתה ממעמקי הטקסט העברי העתיק וביורר הקשריה הופכים את העיסוק הספרותי לעבודה נפשית בענייני זהות ומעמיקים את היסוד הרומז אל המורשת (שם).

השימוש הרחב שעשו הסופרים והמשוררים בדימויים התנ"כיים "כמייצגים מערכת מוסכמת של אסוציאציות משותפות" (שפירא, 2005, עמ' 20) מעלה שלוש שאלות, כשמדובר בנמענים צעירים: האם הילדים חולקים אותו מטען של אסוציאציות משותפות כמו המבוגרים ומצוידים בידע הנחוץ לצורך איתורן של האלוזיות? האם ניסיון חייהם כקוראים מאפשר להם להבין את תופעת האלוזיה ופעולתה בטקסט? האם הם בעלי כושר הבחנה וניתוח של מערכת היחסים בין הטקסט הנרמז לבין הטקסט הנתון?

בשל הלימוד האינטנסיבי של התנ"ך והשילוב המאסיבי של שפת המקורות בלשון הדבורה והכתובה, ובשל טווח הגילים הרחב של קוראי העיתונים, סביר להניח שבשירים רבים זיהו הקוראים במידה זו או אחרת (בהתאם לגילם ולהשכלתם ועל-פי מידת המפורשות של ההדהודים התנ"כיים) את מקורות ההדהוד והבינו את מקומו בשיר. בוודאי זיהו את ההרמזים המפורשים לגיבורי התנ"ך, שהיו בעבורם דמויות נערצות. כמו כן הכירו את האתרים ההיסטוריים מתוך הטיולים הרבים שערכו להכרת הארץ. אולי גם כאן, כמו בהדגמה הקודמת של השפעת השירים על הילדים מתוך יצירות פרי עטם, ניתן לבחון את הידע והשימוש במקורות על-פי השירים שכתבו הילדים עצמם. בשיר "גדעון" מתאר אורי אוסובסקי (ללא ציון גיל. משמד לילדים, ג', 12.2.1948, 22) את גבורתו של גדעון, אשר יצא "בחצות הליל / בלי מורא וחיל / [...] הוא עם עבדו / לרגל באויב / להציל את עמו / מלחץ ומכאב!" גדעון ובני ישראל "יחד הכדים נפצו / ובשופר תקעו באון / ויריעו בחזקה / 'חרב לגדעון'". אין ספק שהכותב הצעיר הכיר היטב את הסיפור המקראי והשתמש בו כסמל לגבורת העם ומנהיגיו, כאז כן עתה, בהבדל אחד: מן הפסוק המקראי "חרב לה' ולגדעון" (שופטים ז, 20) הוא השמיט את אלוהים. בתפישת הציונות המחולנת, לא היה לאל עליון חלק בגבורת העת הנוכחית וכלי-כולה הוטלה על עוז רוחם של הגדעונים החדשים, ללא סיעתא

דשמיא. המחבר הצעיר תיאר את הסיטואציה המקראית ואף השתמש בביטויים מתוך הטקסט המקראי – "ראש האשמורת", "חרב לגדעון" וכן בסגנון ובתחביר התנ"כיים. בדיון על ספרות ילדים ונמעניה יש לזכור, כי "כל יצירה מניחה את קיומה של הפרספקטיבה של הנמען המבוגר, ולו מעצם העובדה שמחברה הוא מבוגר" (סצ'רדוטי, 2000, עמ' 16). דעה זו מביעה גם הסופרת והמשוררת לילדים ולמבוגרים נורית זרחי: "ספרות ילדים טובה יש לה שני רבדים, הרובד שמיועד לקורא והרובד שהסופר כותב. כי בן אדם מבוגר שכותב לילדים, מה הוא אמור לעשות בניסיון שלו, של אדם בוגר?! הוא לא יכול להזיז אותו הציידה..." (בתוך אלקד'להמן, 2006, עמ' 30). בקריאה מעמיקה של שירה לילדים אפשר למצוא שורות, סמלים ורמזים המבטאים את עולמו הפנימי של המשורר. "משוררים רבים הכותבים לילדים מבטאים בשירים את עולמם שלהם. קריאה חוזרת בשירי זאב תגלה לנו, כי שירים לא מעטים, המבטאים לכאורה את עולמו של הילד והמסווגים כשירי ילדים מובהקים, אינם אלא שיריו הווידויים של המשורר עצמו, המבטא באמצעותם את עולמו שלו, את שמחותיו ועצבונו, את אהבותיו וגעגועיו" (אופק, 1988, עמ' 578).

השאלה אם כן איננה עקרונית – האם יש מקום בספרות ילדים לאֶלוזיות, מטאפורות או סמלים הדורשים פענוח ומצריכים לשם כך ידע וניסיון חיים – אלא מידתית ויותר מכך מיקומית, האם המשמעות לילד ברורה ונמצאת בחזית הטקסט ואילו הדורש פענוח בכלי המבוגר בונה רובד מעשיר נוסף.

מאחר שלשירי הילדים יועדה גם מטרה חינוכית, הקפידו הכותבים לעצב בחזית רובד המיועד לנמען הצעיר. כך למשל שירו של מאיר מוהר "חורשה קטנה" (דבר לילדים, י"ז, 21, 27.2.1947). "גנן־לץ כל סדר בלבב, / נטע מכל הבא ביד: / ברוש ואורן ועץ־פלפל, / וכמה אשוחים נמוכי־בד. // חורשה זעירה ודלת־צל, / לא ראויה כמעט לשמה, / ובעלי־כנף יפים להלל / שמחים דוקא לשחק בה!" // [...] אבל בחורף / כנוח הרוח / על החורש וגשם ירעש, / ונע אורן וזע אשוח / והמו עצים כיער ממש! // בתים חתים מרוב השתאות / לשמע שאון זה גדול: / אשר חשבוהו חורש פעוט – / והנה יער אדיר־קול!" במישור לילדים זהו שיר ציורי קונקרטי עם המוטיב האהוב על צעירים של הקטן ההופך לגדול – חורשה זעירה הופכת ליער אדיר. במישור למבוגרים יכול השיר להתפרש בהיבט הלאומי כקיבוץ גלויות – "מכל הבא ביד", ובמיוחד שארית הפליטה – דל ולא ראוי כמעט לשמו, אשר לנוכח הסכנה, מפליא ומעורר השתאות בעוצמתו. זהו מיתוס דוד מול גוליית, החלש הגובר על החזק, מיתוס מרכזי בתרבות הציונית. פרשנות זו נתמכת על ידי תאריך פרסומו של

השיר, ז' באדר תש"ז, בסמוך ליי"א באדר, וכוורת השער הכריזה על "אגדת תל-חי". מאמר המערכת במדור "במעגל הימים" סיפר על טרומפלדור וגבורתו וקרא למעפילים: "העזו, בואו ועלו, אל תראו ואל תחתו!" לאמור, היקבצו ובואו וחורשה קטנה, כמאמר השיר, תהיה ליער גדול.

גם במקרים הבודדים בהם משמעותו העיקרית של השיר נעוצה במארג המטאפורי המתפענח בעזרת האלוזיות והקונוטציות, מעוצבת בחזית תמונה שהילד יכול להבינה. לדוגמה "תפילה לרועה" של שמשון מלצר (דבר לילדים, י"ד, 1-2, 13.10.1943):

הַה אָבִי הָאֵל!	תָּן לִי מֵיָבֵב,	שֵׁן שׁוֹעֵל וְדָב -	דִּן דִּינִי, אֵלִי!
יָרֵד עָלַי הַלֵּיל,	הַשְׁחַל לִי אוֹרֵב,	עַד אֵימְתִי תִטְרֹף?	טְרֹף טְרֹף אֵילִי,
כְּבֵד הַמַּאֲפֵל,	נִמְרֵ וְגַם זֹאֵב,	שֵׁי פְזוֹרָה אֶסֶף,	גְּדִי עִם רְחֵלִי,
הַרוּחַ מִשְׁתוֹלֵלֵת.	חַיָּה הַמְשַׁכֵּלֵת.	צֹאנֵי הַמְבֹהֵלֵת.	וְסִכְתֵי נוֹפְלֵת.

השיר בנוי כאקרוסטיכון על המילה התש"ד, לקראת השנה החדשה לפי הלוח העברי. כל בית פותח באחת האותיות, המודפסת בהדגשה. אך ספק רב אם הקוראים הצעירים הבינו את שפתו הארכאית וזיהו בו את דגם הקינה ואת נושאה, חורבן יהדות אירופה, הנמצא ברמה המטאפורית. המפתח לפירוש המטאפורי, תפילת הצלה לרועה העם, מצוי בריבוי האסוציאציות לחיות טורפות ונטרפות הנזכרות במקרא, הראשונות מסמלות את אויבי ישראל והשניות את העם הנדכא, וכן בביטויים כמו "שׁי פזורה אסוף", "סוכתי נופלת", "טרוף טורף" (ייתכן וחלק מן הקוראים זיהו את קריאת השבר של יעקב על בנו יוסף). אולם הסיטואציה הקונקרטיית של רועה השומר על עדרו מפני חיות הטרף הייתה מוכרת לילדים, אם מתוך היכרות בשטח או דרך הספרות, כמו גם החיות הנזכרות בשיר, ויכולים היו להעלות מתוך השורות את תחושת הפחד והאימה. ניכרת בטקסט גם הזיקה לשיר הילדים של ביאליק "הרועה והצאן" (1997 [1933] עמ' פד), שאולי הכירו.

לעתים חסך הרובד הסמלי מן הקוראים הצעירים משמעויות קשות שעלו מפירושו ומהקשרו האקטואלי של השיר. שירו של יעקב פייכמן "הארנבת", מבוסס על שיר עם (הבוקר לילדים, ג', 18, 3.1.1946):

הנני ארנבת -	ובבוא החרף	אוי לי מציד זה
בריה כה קטנה	פרנסתי זעומה:	לדמי יצמא;
ואין בכל הארץ	בגנה אין גזר,	מעורי תופר הוא
לה דירה, פנה -	בשדות שממה -	לו פרוה חמה -
הנני ארנבת	הנני ארנבת	הנני ארנבת
דלה על אדמה!	דלה על אדמה!	דלה על אדמה!

הילדים הצעירים יכלו לתפוס את השיר ברמה הקונקרטיית כשיר על ארנבת מסכנה, חסרת בית ומזון, הנרדפת בידי הציידים. המבוגרים יכלו להבין את הרמה הסמלית המכוונת לעם ישראל הנע ונד על פני האדמה ללא בית, נרדף על ידי אויביו הצמאים לדמו. בשורת הפזמון החוזרת שלוש פעמים ומתארת את הארנבת כ"דלה על האדמה" מהדהדות משמעויותיה של המילה דל המופיעה בתנ"ך הן ביחס לפרט - עני ואביון, נדכא ומושפל (בפסוק מתפילת חנה "מקים מעפר דל", שמואל א', ב, 8, נמצא צירוף של דל עם עפר המקביל לצירוף בשיר של דלה עם אדמה) והן ביחס לעם - לחוץ ונרדף ("מושל רשע על עם דל", משלי כח, 15). הפרשנות הסמלית מתחזקת באמצעות מועד פרסומו של השיר, ינואר 1946, תקופה שבה התגברה ההעפלה והבריטים לכדו, לראשונה, את הספינה אנצו סירני ועליה תשע מאות מעפילים. בכך קיבל השיר ממשות אקטואלית של זעקת פליטי השואה הנרדפים כארנבות, בגולה ובשערי הארץ, וזוועות הימים ההם המופעלות על ידי הקונוטציות: "לדמי יצמא; / מעורי תופר הוא / לו פרוה חמה", נמנעו מן הקוראים הרכים. גם כאן ניכרת זיקה לשיר הילדים של ביאליק "ארנבת" (1997 [1933] עמ' פד).

האלגוריה והמשל שימשו גם הם ל"הסתרת כוונות". ילדים צעירים, שתפיסתם המופשטת עדיין איננה בשלה, תופסים רק את הרובד הסיפורי-צירוי של המשל או של האלגוריה שהוא בדרך כלל מואנש, בעוד הקורא המבוגר מבין את הייצוג לעולם האדם. "שירו של מאיר מוהר "שני פנים" (דבר לילדים, י"ח, 25, 1.3.1948), כתוב בדגם של אלגוריה. "צמד־ברושים בראש־ההר, / סחופי גשם ורוח אכזר, // צינת־חורף וחושך לח" מלינים על מעשם הנואָל: "לא טוב עשינו, אחי ברוש, / כי עלינו למעלה ראש, / הפקר לסער, לזעף־ליל, / ללא כל מגן בחלל אפל, [...] נואלנו כי העפלנו עלות / לגובה כזה, לפסגה כזאת!" חלקו השני של השיר פותח באותה שורה אך משנה את התפאורה ועמה את האווירה: "צמד־ברושים בראש ההר, / שטופי בוקר־קיץ נהדר / מעִבְרִים עולם כביר / של חופש וטוהר ותכלת־אוויר, // ומבוֹשֶׁם

לבלב פרח ופרי, / ועץ אל רעו לוחש בדמי: // מה־טוב חלקנו, אחי ברוש, / ליטול מכל זה חלק בראש, [...] מהיות משכם ומעלה גבוהים / לכל הצומח בעולם־אלוהים!" המישור הסיפורי של השיר מיועד לילדים, אך ספק רב אם יבינו את המישור הלקוחי וישכילו לראות את השיר כאלגוריה המציגה את שני פניה, הפן הקודר והפן הבהיר, של העלייה לארץ, הנרמזת במילה "העפלנו".

את שירה של לאה גולדברג "האריה" (דבר לילדים, י"ב, 6, 30.10.1941) אפשר לתפוש ברובד הפרשני למבוגרים כמבטא את כאב העקירה מן המולדת הקודמת ואת הגעגועים אליה, נושא שהיה רחוק מעולמם של ילדי הארץ. ברמה לילדים מתאר השיר את מצוקתו של אריה בגן החיות שניטלה ממנו חירותו (השיר מלווה בצילום של אריה בגן החיות בתל־אביב). הדובר תוהה על פשר אנחותיו הליליות של מלך החיות, "היחלום על מולדת, על יער קדומים? / על מדבר אפריקני לוהט? / היזכור האריה את אותם הימים / עת היה בן־חורין ושולט?" אותו מוטיב של בעל חיים המתגעגע לארץ הולדתו נמצא גם בשירה "מקי שלנו" (דבר לילדים, ה', 9, 6.16.1938) המוקדש לילדי רחביה. הילדים בנו למקי הקופה בית קטן על העץ "אך בביתה אין שקט". מקי מתעצבת, בוכה לפעמים, וחולמת בלילות: "אפריקה, אפריקה, את לי מולדת, / יש לי שם אמא ואבא ואח. / [...] כך חולמת מקי הקופה שלנו / ועיניה נוגות וליבה למרחק". בשני השירים הללו נמצא עבור הילדים מישור ציורי קונקרטי של סיפור על בעל חיים, המציג היבט הומניסטי של חיה בתנאי שבי שמתגעגעת בלילות למולדתה הרחוקה (בשניהם – אפריקה). במישור למבוגרים נמצא את מוטיב הכאב של שתי המולדות, ממאפייני שירתה של לאה גולדברג למבוגרים.

סיכום

לעיתונות הילדים העברית בארץ ישראל בשנים 1939-1948, בראשה דבר לילדים (נוסד ב־1936) ואחריו, לפי סדר הופעתם, הבוקר לילדים (1943), משמר לילדים (1945) והצופה לילדים (1947), נודעה תרומה משמעותית בשני תחומים מרכזיים: חינוך לאידיאולוגיה ציונית ופיתוח של ספרות ילדים הנכתבת בארץ. כתבות, מאמרי מערכת ומכתבי קוראים, בצד טקסטים ספרותיים, נשאו בשורותיהם מסרים ציוניים של אהבת המולדת, יישוב הארץ, עמל וגבורה, שותפות גורל עם העם היהודי, כדי לעצב ולחזק אצל הקוראים הצעירים זהות לאומית-ציונית.

עיתוני הילדים היו כולם "לוויינים" של עיתון־אם יומי למבוגרים, אשר ייצגו זרמים פוליטיים. אף־על־פי־כן התאחדו כולם סביב המטרה החינוכית־לאומית ונמנעו

מפוליטיזציה של העיתון. יחד עם זאת לעתים ניכרה התפיסה האידיאולוגית בשירים עצמם, בהיותה חלק מהשקפת העולם של היוצר שבאה לידי ביטוי ביצירתו. מבחינה פואטית השתלבה שירת הילדים בסגנונה של שירת המבוגרים של התקופה. השירים, הן למבוגרים והן לילדים, התאפיינו בטון שירי מלא פאתוס, במוסיקליות עשירה, במקצב קבוע, בחריזה סדורה ומאורגנת. לשונם הייתה גבוהה ומליצית. חוויית ה"אנחנו" הלאומית, שאפיינה את שירת המבוגרים, בלטה בשירי הילדים, על חשבון ההתמקדות בחוויותיו האישיות של הילד.

התנ"ך, שנתפס בכל חוגי הציבור כספרות לאומית מכוונת, מילא בשירת הילדים, כבשירת המבוגרים, מקום מרכזי, מבחינה לשונית ותוכנית. השירים שפעו אלוזיות מקראיות ואזכרו, במפורש או במרומז, מקומות, עלילות, דמויות ומוטיבים מן התנ"ך, לצורך העצמה פואטית, המחשה של סיפור היווצרותה של האומה והדגשת השייכות והרצף ההיסטורי.

שירת הילדים, בניגוד לשירת המבוגרים, הבליטה את האופטימיות, הביטחון והשפע והייתה בכללה נטולת ספקות והתלבטויות. אלה באו לידי ביטוי, באחדים מן השירים, בקומה פרשנית נוספת שיועדה לקורא המבוגר.

העיון בעיתוני הילדים של אותה תקופה מצביע על חשיבותה של השירה לילדים שתרמו לה טובי המשוררים ועל תפיסתה כחלק בלתי נפרד מן החינוך וגיבוש הזהות הלאומית, וכן מאפשר להתבונן ביצירות הקלאסיות של ספרות הילדים העברית בהקשרן הראשוני.

הבחירה לארגן את הספר על פי מוקדים תימאטיים מאפשרת לראות לא רק מה היו הנושאים העיקריים שהעסיקו את היישוב בעשור הגורלי שקדם להקמת המדינה אלא גם מה מזה נתפס על-ידי הסופרים, המשוררים ואנשי החינוך של אותן שנים כרלוונטי לילדים, לספרות הילדים ולעיתונות הילדים. התבוננות כזו גם מאפשרת להבחין אלו מהנושאים המשיכו להיתפס כרלוונטיים גם בתקופה שלאחר קום המדינה, ואלו לא שרדו ופינו מקומם למוטיבים ונושאים חדשים, כשהתמורות התימאטיות משקפות את השינויים שחלו בתפיסות החינוכיות והפואטיות של ספרות הילדים בכלל, ושל שירת הילדים בפרט.